OILAVIY QADRIYATLARNING ZAMONAVIY JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI

ISFT Instituti “Psixologiya va pedagogika” kafedrasi dotsenti
Sarsenbayeva Rayhon Maxanbetovna
rayhonsarsenbayeva@gmail.com
ISFT Instituti “Psixologiya va pedagogika” kafedrasi 23-PDB-03 akademguruh talabasi
Nazarova Gulbahor Abdukarimovna
gnazarova051@gmail.com

Abstract: Mazkur ilmiy maqolada oilaviy qadriyatlarning mohiyati, shaxs kamoloti va jamiyat barqarorligidagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, globallashuv va urbanizatsiya jarayonlari sharoitida oilaviy qadriyatlarning o‘zgarishi va ularni saqlash usullari yoritib berilgan.

Tayanch so‘zlar: oila, oilaviy qadriyatlar, tarbiya, ma’naviyat, jamiyat.

Zamonaviy jamiyat hayotining barcha sohalariga chuqur ta'sir ko'rsatayotgan globallashuv jarayoni ijtimoiy institutlarning, xususan oila institutining an'anaviy tuzilishi va qadriyatlar tizimiga tub o'zgarishlar keltirib chiqarmoqda. Oila — jamiyatning eng qadimiy va barqaror ijtimoiy instituti bo'lib, u nafaqat avlodlarni davom ettirish, balki shaxslarning ijtimoiy hayotga tayyorlanishi, milliy-madaniy merosning avlodlardan avlodga uzatilishi va jamiyat barqarorligining ta'minlanishi jarayonlarida hal qiluvchi rol o'ynaydi [1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 15-iyundagi PF-147-sonli Farmonida oila "milliy g'oya va qadriyatlar tizimining asosi, jamiyat barqarorligining muhim omili" sifatida ta'riflanadi va uning rivojlanishiga davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari ko'zda tutilgan [2].

Globallashuv, urbanizatsiya va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi an'anaviy oilaviy qadriyatlar barqarorligiga jiddiy tahdid solib, ularning mohiyati, tarkibi va shakllanish mexanizmlarini qayta ko'rib chiqish zarurligini keltirib chiqarmoqda. O'zbekiston ijtimoiy fanlari sohasida oilaviy qadriyatlar tushunchasi quyidagicha ta'riflanadi: "oila muhitida shakllanadigan, avlodlar davomida saqlanib kelinayotgan axloqiy me'yorlar, ijtimoiy me'yorchalar va ma'naviy tamoyillar majmuasi bo'lib, u shaxsning shaxsiy rivojlanishiga va butun jamiyatning barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi" [3]. Bu ta'rifdan kelib chiqadigan holda, oilaviy qadriyatlar tizimi faqat shaxsiy hayotga cheklangan bo'lmay, balki ijtimoiy barqarorlik, milliy xotira va

madaniy merosning saqlanishi nuqtai nazaridan ham katta ahamiyatga ega.

O'zbek madaniy merosida oilaviy qadriyatlar tizimi quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi: kattalarga hurmat, oilaviy birlik va hamkorlik, mehribonlik va bag'rikenglik, mehnatsevarlik va javobgarlik, vatanparvarlik va milliy g'urur [4]. Bu tamoyillar faqat so'z bilan emas, balki har kungi hayot amaliyotida namoyon bo'ladigan harakatlar, ijtimoiy munosabatlar orqali shakllanadi va uzatiladi. Masalan, "kattalarga hurmat" an'anasini amalda ifodalash faqat so'z bilan emas, balki kattalarning gaplarini uzmasdan tinglash, ularning fikr-mulohazalariga hurmat bilan yondashish, ularning sog'lig'i va ruhiy holatiga doimiy e'tibor berish orqali amalga oshiriladi. Shuningdek, oilaviy birlik tamoyili oila a'zolarining muammolari barcha a'zolar muammosi sifatida qabul qilinishi, qiyinchiliklarda bir-biriga yordam berish va qo'llab-quvvatlash orqali namoyon bo'ladi.

Shaxs kamoloti jarayonida oilaviy qadriyatlar tizimi asosiy rol o'ynaydi. O'zbekiston pedagogik fanlari doktori T. Ahmedova o'z tadqiqotlarida shuni ko'rsatadiki, bolaning dastlabki axloqiy me'yorlari va qadriyatlari oila muhitida shakllanadi va bu dastlabki qadriyatlar tizimi keyinchalik shaxsning butun hayoti davomida asosiy yo'nalish beruvchi kuch bo'lib xizmat qiladi [5].

A.S. Makarenko klassik pedagogik nazariyasida oilani "shaxs shakllanishining birinchi laboratoriyasi" deb ta'riflagan bo'lib, u oilada shakllangan dastlabki qadriyatlar va me'yorlar keyinchalik shaxsning butun hayoti davomida asosiy yo'nalish beruvchi kuch bo'lib xizmat qilishini ta'kidlagan. O'zbekiston pedagogikasi an'anasiga ko'ra, farzand tarbiyasida quyidagi tamoyillar asosiy o'rin tutadi: "gap bilan emas, harakat bilan tarbiya" — ota-onaning o'z harakatlari bilan yaxshi misol ko'rsatishi; "bola — kichik inson" prinsipi — bolaning shaxsiy fikri va his-tuyg'ulariga hurmat; "tarbiyada intizom va mehribonlik muvozanati" — jazolash o'rniga tushuntirish va izoh berish ustuvorligi [6].

Jamiyat barqarorligi va oilaviy qadriyatlar tizimi o'rtasidagi bog'liqlik o'zaro shartli xarakterga ega. Barqaror jamiyatda oila instituti mustahkam bo'ladi, aksincha, mustahkam oilalar jamiyat barqarorligining asosini tashkil qiladi. O'zbekiston ijtimoiy fanlari akademiyasi professori I.A. Mo'minovning tadqiqotlariga ko'ra, o'zbek oilasi "uch avlod" printsipi asosida qurilgan bo'lib, bu bobo-buvilar, ota-onalar va farzandlarning birgalikda yashashi orqali an'anaviy qadriyatlar tizimi barqaror uzatilishini ta'minlaydi [7]. Bu model G'arbiy jamiyatlarda keng tarqalgan "ikki avlod" (ota-ona va farzand) modelidan tubdan farq qiladi va O'zbekiston sharoitida jamiyat barqarorligining muhim omili hisoblanadi. Mahalla instituti esa oilalar o'rtasidagi ijtimoiy bog'lanishlarni mustahkamlash, ijtimoiy yordam tizimini shakllantirish orqali jamiyat barqarorligiga xizmat qiladi. Mahalla — faqat

geografik hudud emas, balki ijtimoiy aloqalar, o'zaro yordam va madaniy almashinuv markazi hisoblanadi [8].

Globallashuv jarayoni oilaviy qadriyatlar tizimiga ikki tomonlama ta'sir ko'rsatadi. Ijobiy jihatlariga quyidagilar kiradi: turli madaniyatlar o'rtasida muloqotni osonlashtirish orqali oila a'zolarining dunyoqarashini kengaytirish; yangi ta'lim va tarbiya usullarini joriy etish imkoniyati; keng ko'lamli axborotga erishish orqali ota-onalarning tarbiya masalalarida bilim oshirishi [9].

Salbiy jihatlar esa quyidagilardan iborat: an'anaviy oilaviy qadriyatlar (kattalarga hurmat, oilaviy birlik) susayishi; individualizmning kuchayishi va oilaviy bog'liqlikning zaiflashuvi; G'arb madaniy namunalari orqali "madaniy gomogenizatsiya" xavfi; bolalarda materialistik qadriyatlar (pul, shovqinli hayot tarzi) ustunligi. O'zbekiston sharoitida globallashuv ta'siri o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, davlat siyosati globallashuvning ijobiy jihatlaridan foydalanish bilan birga, milliy qadriyatlar va oilaviy an'analarni himoya qilishga qaratilgan [10].

Urbanizatsiya jarayoni ham oilaviy qadriyatlar tizimiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Shaharlashtirish natijasida oila tarkibi kichrayib, "uch avlod" modeli (bobo-buvilar, ota-onalar, farzandlar) o'rnini "ikki avlod" modeliga (ota-ona va farzandlar) beradi. Bu esa bobo-buvilar orqali an'anaviy qadriyatlar tizimining uzatilish mexanizmlarini susaytiradi. Shuningdek, shahar sharoitida oila a'zolarining ish bandligi oshib, oilaviy muloqot vaqti kamayadi, bu esa oilaviy qadriyatlar tizimining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Biroq, urbanizatsiya jarayonini to'g'ri boshqarish orqali uning salbiy oqibatlarini kamaytirish va ijobiy jihatlaridan foydalanish mumkin. Masalan, shaharlarda oilaviy markazlari, madaniy-ma'naviy markazlar tashkil etish, oilalar o'rtasida ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish dasturlarini amalga oshirish orqali oilaviy qadriyatlar tizimini mustahkamlash mumkin.

Xulosa qilib aytganda, oilaviy qadriyatlar tizimi zamonaviy jamiyatning barqarorligi va rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, u shaxs kamoloti, ijtimoiy tartib va milliy barqarorlikning asosini tashkil qiladi. Globallashuv va urbanizatsiya jarayonlari oilaviy qadriyatlar tizimiga chuqur ta'sir ko'rsatib, ularning mohiyati va shakllanish mexanizmlarini o'zgartirmoqda. Biroq, an'anaviy qadriyatlar statik tizim emas, balki tarixiy rivojlanish jarayonida dinamik o'zgarib boruvchi hodisa hisoblanadi va ularni zamonaviy sharoitga moslashtirish zarur. Oilaviy qadriyatlar tizimini saqlash va rivojlantirish uchun davlat siyosati, oila va jamiyat o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, ilmiy yondashuvlarni amaliyotga joriy etish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mo'minov I.A. O'zbek oilasi: an'ana va zamonaviylik. — Toshkent: O'qituvchi, 2019. — 312 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 15-iyundagi PF-147-son Farmoni. "Oilaviy qadriyatlar va barkamol avlod tarbiyasi to'g'risida" // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. — 2022. — 24-son.
3. Karimova Sh. Milliy qadriyatlar tizimi va ularning rivojlanish istiqbollari. — Toshkent: Sharq, 2020. — 288 b.
4. Ahmedova T. O'zbek oilasida farzand tarbiyasi an'analari. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019. — 245 b.
5. Ahmedova T. "O'zbek oilasida ota-ona va farzand munosabatlari: psixologik jihatdan o'rganish" // Pedagogika va psixologiya. — 2020. — 4-son. — B. 85-94.
6. Xolmatov B. O'zbekiston pedagogikasi an'analari. — Toshkent: O'zbekiston, 2018. — 356 b.
7. Mo'minov I.A. "O'zbek oilasining ijtimoiy tuzilishi va uning xususiyatlari" // Ijtimoiy fanlar. — 2021. — 2-son. — B. 76-84.
8. Rahmonov N. Mahalla — jamiyat barqarorligining asosi. — Toshkent: Fan, 2022. — 298 b.
9. Qurbonov A. "Globallashuv sharoitida an'anaviy qadriyatlar tizimining qayta talqini" // Ijtimoiy fanlar. — 2021. — 3-son. — B. 89-97.